

УДК 378.014 / 378.014.53.014

Доступність якісної освіти: шляхи і механізми регулювання проблеми

О.П.Єршова, канд. філол. н., Т.Г. Бабина, к. ф. н.,

Київський національний університет технологій та дизайну

Стаття присвячена аналізу доступності якісної вищої освіти в Україні з урахуванням сучасного контексту її розвитку; запропоновано бачення шляхів та механізмів регулювання цієї проблеми. Ключові слова: доступність, якість, вища освіта, шляхи, механізми.

В статтє проанализирована проблема доступности качественного высшего образования в Украине с учетом современного контекста ее развития; предложены варианты путей и механизмов ее регулирования. Ключевые слова: доступность, качество, высшее образование, пути, механизмы.

The article focuses on the issue of access to quality higher education in Ukraine in the context of its present-day evolvement; the ways and mechanism of ameliorating the situation are offered. Key words: access, quality, higher education, ways, mechanism.

Переоцінка базових цінностей і понять відбувається як наслідок або супутник тих процесів, які переживає суспільство. Динамічність процесів, що відбуваються у нашому суспільстві сьогодні, потребує відповідного динамічного осмислення і адекватної адаптації нашого теоретичного розуміння і відповідних змін у динаміці практичних підходів до вирішення проблем.

Актуальність дослідження проблеми доступності якісної освіти зумовлена співіснуванням різнонаправлених векторів розвитку національної освіти: з одного боку, підвищенням вимог до рівня і якості освіти, що необхідна сьогодні пересічному українцю для задоволення соціально-економічних потреб і підвищення якості життя, а з іншого боку - вразливістю забезпечення рівних можливостей доступу до освіти взагалі, починаючи з базової і включаючи вищу.

Мета даної статті: проаналізувати динаміку кожного з вказаних векторів та ідентифікувати взаємовплив цих процесів на різних рівнях освіти в Україні; розглянути деякі механізми регулювання проблеми доступності до якісної вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За період існування проблеми в Україні сформувались і виокремились такі напрямки досліджень проблеми і механізмів їх нівелювання: доступність – нерівність (законодавча, соціально-економічна (Н.Левчук), фізична (В.Рогова, М.Денисенко, В.Кіцай)); доступність освітніх рівнів (до базової – вищої освіти (Г.Суркова); якісна освіта (базова-вища) В. Кремень, М. Кісіль, К.Ващенко); доступність до якісної (базової – вищої) (М.Гриценко, В.Нікітін, М.Зубрицька). Крім того, соціально-економічні (Г.Суркова), педагогічні, філософсько-методологічні (В. Андрущенко, В. Бех, В. Кремень), соціокультурний (К. Корсак, Ю. Тищенко, С. Горобчишина, Ю.Куркчі) та інші аспекти досліджень - управлінський (В. Вікторов, М. Кісіль), соціологічний (В. Кушерець, М. Романенко) у межах напрямів з боку окремих науковців, або їх колективне вивчення і репрезентація результатів досліджень у публікаціях, говорять про багато вимірність проведених досліджень і дозволяють провести аналіз отриманих результатів і стану проблеми, що вивчається.

Доступність освіти у світі частіше пов'язують із доступністю базової освіти на тлі загострення фінансової кризи і зниження економічної спроможності населення. Для України проблемність цього питання змінила свій формат на кожному з рівнів, що вивчаються за останні 15 років. В Україні питання про доступність базової освіти частіше виникає у ланці доступу до дошкільної освіти як наслідок демографічних змін у певний період розвитку держави. Для початкової і середньої школи це питання є більш актуальним у сільській місцевості з демографічно ненаповненим дитячим населенням і політикою держави на укрупнення шкіл з метою підвищення якості освітніх послуг. Проте, як відомо, це не викликало позитивного суспільного резонансу. Більш успішним і соціально на часі був започаткований і підтриманий

міжнародними проектами (фінансово і методично) процес по втіленню в середній школі інклюзивного навчання з метою забезпечення рівного доступу до обов'язкової освіти дітей незалежно від їхнього фізичного стану [17].

Доступність освітніх послуг належної якості (у тому числі у форматі малокомплектних шкіл) у сільській місцевості з урахуванням полікультурної компоненти вивчалась українським незалежним центром політичних досліджень. Результати дослідження культурної компоненти як чинника, що може впливати на рівність доступу до якісної освіти у полікультурному регіоні, наведені у колективній праці Ю. Тищенко, С. Горобчишиної, Ю. Куркчі. Автори отримали результати фокус-групових досліджень у кримському регіоні серед учнів, учителів та батьків і виявили стан справ у реалізації прав громадян, які проживають у сільській місцевості на доступ до якісної освіти з урахуванням поліетнічної, етномовної та етнокультурної специфіки регіону, висвітлили особливості формування та реалізації державної та регіональної політики стосовно освіти в сільській місцевості в Автономній Республіці Крим, ідентифікували основні проблеми та виклики, які поставали у ході організації освітнього процесу з урахуванням мультикультурної (інтеркультурної) специфіки регіону і фінансування шкільної освіти. [16].

Проблема доступності стає соціально гострішою з переходом на рівень вищої освіти, яка не є обов'язковою, але критично доцільною і необхідною передумовою забезпечення якісного життя, соціальної стабільності та перспективи. Саме тому доступність вищої освіти впливає на соціальний баланс і динаміку економічної спроможності населення і держави. За даними статистики ООН, 78% людей в Україні перебувають за межею бідності.

За висновками Н.Левчук, проблема соціальної нерівності доступу до освіти поступово стає в Україні додатковим джерелом подальшої соціально-економічної нерівності, яка сприяє поглибленню соціального розшарування. Проведене опитування респондентів - представників різних соціальних верств у різних регіонах країни дає автору підстави стверджувати, що доступність та ймовірність участі у системі вищої освіти різко зменшується в міру погіршення

матеріального становища і зниження соціального статусу сім'ї, віддаленості проживання від великих міст та обласних центрів [12].

Доступність вищої освіти визначають як сукупність реальних умов забезпечення рівних можливостей для здобуття вищої освіти індивідами, незалежно від їхнього економічного становища [18]. З урахуванням об'єктивних реалій, проблема забезпечення рівного доступу до вищої освіти розуміється не тільки як створення рівних можливостей для здобуття вищої освіти, але і як розширення можливості для тих груп населення, які традиційно обмежені в ньому. [10, 167].

До їх числа можна віднести наступні групи: особи з обмеженими можливостями, етнічні меншини, особи, що проживають у віддалених районах та сільській місцевості, жінки за деякими спеціальностями (військові/морські), особи з соціальних груп з низьким прибутком [10, 167]. Проблему нерівності доступу до вищої освіти визначають як правову нерівність, яка розуміється як нерівність прав, що закріплені на законодавчому рівні; соціально-економічну нерівність, яка розуміється як нерівність доступу до освіти чи досягнень в системі освіти, обумовлена нерівними соціально-економічними характеристиками різних груп людей [18].

Вирішуючи проблему доступності вищої освіти в Україні, необхідно зважати на такий параметр як якість вищої освіти, оскільки глобальні процеси сьогодення потребують іншої якості знань, іншого типу мислення, а відповідно і освітніх систем, які б їх забезпечували. На думку дослідників [6;15], ознакою критерію якісної освіти все виразніше набуває здатність індивіда розв'язувати складні проблеми в умовах, що постійно змінюються і ускладнюються, вміння застосовувати інформацію, яке набуває щоразу більшого значення, ніж досконалість способів її накопичення. Саме тому нагальною потребою сьогодення для більшості країн світу постає необхідність переведу від усталеної адаптаційної освітньої моделі, притаманної індустріальному і постіндустріальному суспільствам до моделі інноваційної [15], мета якої, на

думку Е. Тоффлера, полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов [19, 449].

Питання якості освіти є одним із класичних питань (Арістотель, Дж. Локк, Лейбніц, Кант, Гегель), що змінює лише свої акценти і параметри дослідження в залежності від контексту функціонування і періоду розвитку освітньої діяльності.

Сучасні світові процеси і їх перебіг загострили питання якості освіти в Україні і дотичних до нього питань: якість української освіти в контексті європейських стандартів; показники якості вищої освіти; критерії доступності вищої освіти.

Серед актуальних питань, що перейшли в статус національних і проблемних для запровадження і, тому актуальних для дослідження, за останні роки все частіше звучить питання доступності саме якісної вищої освіти усіма верствами населення, оскільки саме якість вищої освіти є валідним індикатором рівня відповідності різноманітних аспектів вищої освіти системі існуючих вимог, соціальних норм, державних та міжнародних освітніх стандартів та її здатності задовольняти потреби громадян і суспільства загалом.

Забезпечення доступності якісної вищої освіти в Україні проходить на тлі розв'язання протиріч між кількістю – якістю (збільшення кількості навчальних закладів за рахунок приватних вишів і контрактної форми навчання і зниження якості освітніх послуг для всіх бажаючих) і, відповідно, можливістю-доступністю (зниженням як державних можливостей забезпечити належне фінансування освіти, так і можливостей усіх сімей забезпечити необхідну фінансову підтримку дітям для отримання належної якісної, а не формальної вищої освіти). Зміна деяких параметрів національної освіти, таких як мобільність, спричинила додаткову проблему «brain-drain» - «витоку мізків» у пошуках якісної освіти за межами країни і зниженням інтелектуального потенціалу нації. Усе це і викликало суспільний, дослідницький резонанс до такої проблеми.

У світовій практиці застосовуються різні підходи до оцінювання якості освіти: репутаційний (на основі експертних оцінок); результативний (за об'єктивними показниками) загальний та традиційний (престижність ВНЗ); науковий (відповідність стандартам); менеджерський (задоволення клієнта); споживчий (сам споживач визначає якість); демократичний (користь вищого закладу для суспільства)[11].

Найважливішими показниками, які безпосередньо впливають на доступність якісної вищої освіти, вважаємо: професіоналізм професорсько-викладацького складу і доступність національних вишів і студентів до їх професійного залучення і спілкування; наявність/доступність до якісного навчально-методичне забезпечення; доступність до і конкурентоспроможність національних випускників на світовому ринку праці; свободу науково-дослідної діяльності; культуру автономності, відкритості, відповідальності й звітності ВНЗ перед суспільством [8].

Нашу увагу привертає питання шляхів і механізмів регулювання проблеми доступності якісної вищої освіти.

Зазвичай виділяють декілька основних механізмів забезпечення доступності вищої освіти:

фінансові: розробка і реалізація широкомасштабних програм пільгового кредитування отримання вищої освіти, сімейних кредитів на освіту, студентських позик, грантів; державна дотація пільг для навчання залежно від доходів сім'ї; створення системи робочих місць виключно для студентів за місцем їх навчання для сплати за пільги та дотації;

організаційно-економічні: зниження інституціональних бар'єрів: створення рівних стартових можливостей за якістю освітніх послуг, одержуваних у середній школі, а потім забезпечення рівних можливостей для переходу з середньої – у вищу школу; зниження фінансових бар'єрів: організація сприятливих умов, що забезпечать рівні можливості для всіх домогосподарств, які мають різні доходи і різний рівень накопиченого капіталу

в оплаті навчання та проживання студентів під час отримання освіти [13, 100; 18].

організаційні/інституціональні: запровадження прозорого та об'єктивного механізму оцінювання знань на всіх рівнях освіти і створення системи оцінювання якості освітніх послуг і механізмів її функціонування; прискорення процесу *автономізації* вищих навчальних закладів [6].

Автономія потрібна кожному університету для того, щоб отримувати, передавати і акумулювати знання у той спосіб, який він вважає найкраще слугуватиме науці, нації і кожному студентові. Автономні університети краще адаптуються до потреб суспільства [20; 21; 22]. Автономія дозволяє університетам змінювати навчальні плани і коригувати зміст освіти.

Один з найскладніших аспектів - це принципи розробки навчальних планів і програм з метою впровадження такого змісту освіти, що забезпечується певним університетом, який би з одного боку, відповідав економічним потребам регіону, а з іншого - світовим академічним стандартам, враховував би інтереси студентів і їхні потреби. Питання зміни навчальних планів - дуже об'ємне і стосується багатьох академічних питань. Розрізненим і несистемним діям треба надати системного і організованого характеру під певним кутом зору. Саме впровадження автономії надасть університетам ті механізми, які забезпечать університетам можливість виконувати свою місію і забезпечувати якість.

Висновки.

Сучасний контекст розвитку освітніх процесів загострює питання доступності якісної вищої освіти для усіх категорій споживачів і різних верств населення. Серед механізмів регулювання цієї проблеми в Україні найбільш дієвими є соціально-економічні, фінансові, організаційно-інституціональні важелі. Університетська автономія покликана забезпечити якість вищої освіти в сучасних умовах функціонування університетів для забезпечення умов виконання ними своїх функцій.

Перспективними у межах цього аспекту є дослідження механізмів рівного доступу університетів до забезпечення студентів якісною освітою.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко // Знання України, 2010 – 670 с.
2. Бех В. П. Менеджмент навчально-виховної діяльності як предмет філософії освіти / Бех В. П., Бех Ю. В. // Філософія освіти : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Андрущенка, І. Предборської. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
3. Ващенко К. Якість в системі цінностей сучасної освіти / К. Ващенко // Вища освіта України – Додаток 3 (т. 7). – 2007. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти». – 440 с.
4. Вікторов В.Г. Проблема управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) / В.Г.Вікторов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_52/Viktorov.htm.
5. Гегель Г. Наука логіки: [в 3 т.] / Г. Гегель; т. 1. – М.: Мyslь, 1970. – 501 с.
6. Гриценко М.В. Рівність в отриманні якісної вищої освіти і бар'єри її доступності / М. В. Гриценко // Вища освіта України. – Додаток 2 до № 3, том VII(32). – 2011. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 84–92.
7. Євтух М. Б. Проблеми якісної вищої освіти / Євтух М. Б., Волощук І. С. // Вища освіта України. – № 3 – Додаток 1. – Тематичний випуск «Педагогіка і психологія: методологія, теорія, технології». – К.: Гнозис, 2009. – 630 с. – С. 25.
8. Ільєнкова С. Показники якості освіти / Світлана Ільєнкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: http://debaty.org/ua/article/edu_ukr/analiz_edu/290.html u.

9. Кісіль М. В. Якість вищої освіти як предмет філософського аналізу: дис. ... кандидата філос. наук: 09.00.10 / Микола Васильович Кісіль. К., 2008. – 200 с.
10. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
11. Курбатов С. В. Університетські рейтинги як фактор легітимації елітного статусу освіти в сучасних умовах / С. Курбатов // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів: / [авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай, та ін.] – К.: Педагогічна думка, 2011. – 320 с. – С. 179 – 210.
12. Левчук Н. М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки / Н. М. Левчук // Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2005. – С. 148–158.
13. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / [авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін.]. – К. : Навч. книга, 2004. кн. 2: Освіта і наука : творчий потенціал державо- і культуротворення. – 2004. – 672 с.
14. Нікітін В. Якісна освіта. Проблеми рівного доступу / Володимир Нікітін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: http://www.icps.com.ua/files/articles/36/69/school_director_nikitin2.pdf.
15. Пашков В. Модернізація системи вищої освіти в Україні в контексті становлення інформаційного суспільства та євро інтеграційного поступу Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/filosofia/pash...
16. Рівний доступ до якісної освіти в АР Крим: виклики і перспективи в полікультурному регіоні / [Ю. А. Тищенко, С. А. Горобчишина, Ю. І. Куркчі [та ін.]; Укр. не залеж. центр політ. дослідж. — К. : Агентство «Україна», 2011. — 112 с.

- 17.Рогова В. Рівний доступ до якісної освіти// Директор школи. - № 38 (662), жовтень 2011. - С. 27-32.
- 18.Суркова Г. Проблеми доступності вищої освіти в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: nauka.zinet.info/10/surkova.php
- 19.Тоффлер Е. Шок будущего / Е. Тоффлер // М.: «Просвещение», 2004.
- 20.Felt U., Glanz M. University autonomy in Europe: changing paradigms in higher education policy. Special Case Studies. Decision-Making Structures and Human Resources Management in Finland, France, Greece, Hungary, Italy, The Netherlands, Spain and the United Kingdom. - University of Vienna: 2003. – P.1-16.
21. Skulason P. Autonomy and Governance in European Universities. - Hanoi, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: ua.eu/fileadmin/user_upload/files
- 22.Weber L. University Autonomy, a necessary but not sufficient condition for excellence . Presidents' Symposium Chiang Mai, Thailand. - 2006.